

    

Maria Kaczmarek. Przejawy życia społecznego miejscowości w XX wieku. Praca dyplomowa napisana pod kierunkiem prof. Barbary Janiszewskiej-Mincer. Zebrany materiał został podzielony na cztery części. Pierwsza przedstawia rys historyczny wsi w XX wieku. W części drugiej autorka omiata najchlubniejsze czasy wsi, gdy przez 13 lat była siedzibą wódcz Gromadzkiej Rady Narodowej. Kolejna część zawiera informacje na temat działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w wsi, która jest najstarszą tego typu jednostką na terenie gminy Osie. Ostatnia część dotyczy powstania i funkcjonowania miejscowej Szkoły Podstawowej. Pracę wzbogacają fotografie, z których jedna przedstawia mieszkańców zgromadzonych wokół pierwszego wozu bojowego.

AKADEMIA BYDGOSKA IM. KAZIMIERZA WIELKIEGO

WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY

INSTYTUT HISTORII

PODYPLOMOWE STUDIUM HISTORII I WIEDZY O SPOŁECZEŃSTWIE.

MARIA KACZMAREK

PRZEJAWY ŻYCIA SPOŁECZNEGO MIEJSCOWOŚCI W XX WIEKU

Praca dyplomowa napisana pod kierunkiem prof. Barbary Janiszewskiej-Mincer

BYDGOSZCZ 2002

SPIS TREŚCI:

Wstęp

Rozdział I - Rys historyczny wsi w XX wieku

Rozdział II - wsi jako siedziba Gromadzkiej Rady Narodowej

Rozdział III - Dzieje Ochotniczej Straży Pożarnej w wsi

Rozdział IV - Szkoła Podstawowa w wsi w latach 1946-2000

Zakończenie

Bibliografia

Przypisy

Wstęp

Inspiracją dla mojej pracy były wcześniejsze zainteresowania zagadnieniami skupionymi wokół pojęcia „matki ojczyzny”, które dla mnie są Bory Tucholskie. W ich sercu, nad malowniczą rzeczką Prusiną, ponieważ ona jest wieś w XX wieku, z której od szesnastu lat jestem związana emocjonalnie. Tu mieszkam, w miejscowej Szkole Podstawowej przez szesnaście lat pracowałam w charakterze nauczyciela. Często rozmowy i kontakty z tutejszą społecznością uświadomiły mi, że istnieje ogromne zainteresowanie historią wsi i życiem jego społeczeństwa. Niestety, do tej pory nikt nie zdecydował się na całościowe lub choćby fragmentaryczne opracowanie takiego materiału.

Studia podyplomowe z historii sprawiły, że dojrzałam we mnie decyzja o podjęciu opisanie historii wsi z uwypukleniem przejawów życia społecznego jego mieszkańców w XX wieku. Tutejsza ludność zasługuje na to, by ocalić od zapomnienia to, co jest ważne dla wsi i z czym - jak mówi się - są związani od wielu pokoleń.

Zebrany materiał został podzielony na cztery części. Pierwsza przedstawia rys historyczny wsi w XX wieku. W części drugiej omiata najchlubniejsze czasy wsi, gdy przez 13 lat była siedzibą wódcz Gromadzkiej Rady Narodowej. Kolejna część zawiera informacje na temat działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w wsi, która jest najstarszą tego typu jednostką na terenie gminy Osie. Ostatnia część dotyczy powstania i funkcjonowania miejscowej Szkoły Podstawowej. Pracę wzbogacają fotografie, z których jedna-unikatowa już przedstawia mieszkańców zgromadzonych wokół pierwszego wozu bojowego.

Praca

jest skromna ze względu na szczupłość jak i publikacji.

Chciałbym podziękować Pani profesor Barbarze Janiszewskiej-Mincer za cenne rady i wyrozumiałość.

ROZDZIAŁ I

Rys historyczny wsi Kłobuckiej

Dzieje Osia do pierwszego rozbioru.

Kłobuckiej jest wsiem sołectwa nad rzeczką Prusiną, którą zamieszkuje około 380 mieszkańców [1]. Powstała w wyniku kolonizacji na prawie niemieckim, prowadzonej przez władze dzielnic wieckiej w XIII wieku. Do utworzenia wsi Kłobuckiej należała do komturstwa w wieciu, w granicach nawiązujących do kasztelanii wieckiej. Wreszcie po powrocie Pomorza Wschodniego do Polski weszła w skład wyodrębnionego powiatu wieckiego [4].

Pierwszy rozbił Polski, zdecydowany petersburskim układem jej siadł z 5 sierpnia 1772 roku, oderwał od Polski Prusy Królewskie, w których granicach znajdowała się Kłobuckiej i włączył je do monarchii pruskiej Fryderyka II. Zajęcie powiatu wieckiego nie było dla zaborcy żadną trudnością, gdyż wojsko pruskie, tworzące tak zwany kordon sanitarny, już od 1771 roku stało na ich terytorium. Kłobuckiej wieś na ponad sto lat znalazła się pod zaborem pruskim [5]. Osadnictwo w tej malowniczej wsi, ukrytej w Borach Tucholskich nie ma, jak się zdaje, metryki zbyt odległej. Położenie wsi i jakoś tam tych gleb hamowały jej rozwój w początkowym okresie. Na mapie Schrötera z lat 1796- 1802 były otoczone i oddzielone od siebie lasami [6]. W XII wieku między Osiem a Oliwicami (Kłobuckiej leży w połowie drogi pomiędzy tymi miejscowościami) ciągnęły się nieprzerwane lasy. Ludność żyła w okolicach, w których przeważała las, prowadziła gospodarkę leśno-rolną. Przez uprawy ziemi oraz hodowli, mającej korzystne warunki rozwoju ze względu na obfitość pastwisk, a także buczyny i łąki, innym zajęciem, odgrywającym dużą rolę w życiu tamtejszej społeczności było kowalstwo i bartnictwo. Okoliczne lasy dostarczały również ogromnej masy drewna w postaci runa leśnego, zwierzyny i ryb. Typ gospodarki leśno-rolnej stwarzał inne warunki i potrzeby przy budowie osiedli.

W IV wieku Zakon, po opanowaniu politycznym całego Pomorza, w celu osłabienia jak najrentowniejszej gospodarki nadał Kłobuckowi prawo niemieckie. Przebudowa wsi na zasadach prawa niemieckiego zaczęła się z karczunkiem okolicznych lasów i poszerzaniem ich kosztem obszaru przeznaczonego pod uprawy. Powierzchnia uprawy wynosiła 22 ha [7]. Kłobuckiej był w tym czasie wsią czynszową. Podstawą

kmiecej produkcji rolnej stała się uprawa zbóż. Powiększenie obszaru uprawnego spowodowało zmiany w układzie pola i miało wpływ na zmianę kształtu wsi. Wiek kształtem w owym czasie przypomina uliczkę o zabudowie dwustronnej.

Po 1454 roku posiadłości ziemskie, stanowiące uprzednio własność krzyżackich komturów, stały się własnością królewską, w tym również wsie komturskie w wieciu, wśród nich m.in. wieś.

Po wojnach w latach 1409-1435 wieś została znacznie zniszczona. Zniszczenia objęły zarówno ludność jak i inwentarz żywy, co spowodowało powstanie rozległych pustyń zarastających lasem. Odbudowa tej gospodarki rozpoczęła się w drugiej połowie XV stulecia, choć brak na to szczególnych danych źródłowych. Dokumenty podają, że wieś została odbudowana po wojnach krzyżackich. Wówczas, jako trzynasta wioska starostwa wieckiego posiadała 22 łany ziemi[8]. Rozprzestrzenia się tu typ czynszowego gospodarstwa rolnego zajmującego się produkcją zbóż. Podstawową warstwę wójtów tegoż chłopstwa stanowili gburzy. Jest to termin historyczny wywodzący się od słowa Gebauer- chłop. Posługując się terminem gbur- mam na myśli chłop- gospodarza- tak nazywano samodzielnych chłopów w źródłach polskich[9].

Ostoję stabilizacji we wsi był sołtys. W wieku sołtys posiadał 4 łany ziemi. Do jego obowiązków należało m.in. ściąganie podatków i czynszów. Dokonywał też rocznego przeglądu pól, urzędów przeciwpożarowych i granic. Miały też obowiązek gościć przejeżdżających urzędników dworskich. Sołtysi także dzierżyli ten urząd dziedzicznie. Rodzina gburów, jeżeli brakło dorastających synów, nie była w stanie podołać pracy- pojawia się wtedy problem siły roboczej. Tym była biedota wiejska, ogrodnicy i komornicy. W 1565 roku osiadłych we wsi było 5 ogrodników. Z powodu dużej odległości do folwarków tutejsi ogrodnicy nie musieli pracować na folwarkach starostwa. W zamian za pracę na polach gburów, siedzieli na gruntach i w chałupach należących do właściciela. Obowiązywała ich robocizna codzienna. W 1565 roku w wieku, na ziemi, zasiedziało było 10 gburów, a pod koniec XVI wieku było ich 9. Z uprawianej ziemi uiszczano czynsz pieniężny i w naturaliach. Gburzy z wieku oddawali z każdej włóki po 20 groszy oraz przekazywali daninę w postaci 36 kur.

Oprócz wyżej wymienionych przedstawicieli społeczności wiejskiej także w 1565 roku zamieszkiwali również:

- * - karczmarz, który nie posiadał roli, składał daniny w postaci 3 kur,
- * - trzech kłodziejów- zajmujących się naprawą i produkcją kłód
- * - onera villae- czeladź- pracujący na roli w okolicach Gróka, wykonujący to, co nakazywali im gburzy.

Przy wsi znajdowały się dwa jeziora. Pierwsze Piaseczno- ? ma toni 7 przewoków niewodów, w długości i w szerokości morgów 6, niepoławne, a jednak do wody z zamkowej czyni dostatek, którego jeziora ryby mogą być oszacowane. [11] Drugie jezioro, ?Muxa przezwane, ma toni przewoków 6, niepoławne, z którego nie przedawają ryb. Jest to morgów in summa 4, który na potrzebę zamków zimie, ale pożytku nic nie czyni. [12]

W 1837 roku wieś nawiedziła straszna choroba- cholera. Zmarłych chowano na miejscu i do dziś istnieje mały cmentarzyk zwany ?Barbarą?.

Do roku 1860 istniały wiejskie ?bielniki? to znaczy miejsca, w których mieszkańcy bielili na swoim własnym bielniku. W latach sześćdziesiątych w tym miejscu znajdowało się pastwisko należące do pani Pauliny Mielewskiej. O owych czasach opowiada najstarszy mieszkaniec wioski 95 letni Jan Dępek, który swoim relacją przekazał miejscowej nauczycielce pani Krystynie Kater, która odnotowała ją w swojej pracy dyplomowej[13].

W latach sześćdziesiątych XIX wieku nie było we wsi poczty. Co trzeci dzień przyjeżdżała do wioski, jadąc z Trzebcin do Nowego, konny ambulans po pocztę. Około 1885 roku przychodził już listonosz- pieszo ze Słiwic, wioski odległej o 9 kilometrów. Z chwilą wybudowania kolei w latach 1906-1907 powstał pierwszy

urząd pocztowy, mieszczący się w domu zajmowanym obecnie przez Wiktora Guza.

Wymieniony wyżej pan Kopek wspomina, że w czasach życia jego ojca każdy rolnik zobowiązany był oddać wojsku parokoni. W zamian za to miał prawo łowi ryby w okolicznych jeziorach, pać krowy w lasach, brać drzewo na opa. Ludzi, mających te prawa, nazywano łamanami. Dla ludności wiejska było to świadczenie trudne i uciążliwe, ponieważ w ten sposób pozbywali się koni. Z czasem zwyczaj ten zmieniono - nie oddawano koni, lecz wpłacono ich równowartość pieniędzy.

ROZDZIAŁ II

Wieś jako siedziba Gromadzkiej Rady Narodowej

W latach 1955-1968 wieś była siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej. Mieszkańcy do dzisiaj dumni są z tego faktu i dlatego warto przedstawić ten okres historii wiejska.

 Gromada wieś położona była w północno-zachodniej części powiatu wieckiego, który wchodził w skład województwa bydgoskiego. Graniczyła z następującymi gromadami: od południa z gromadą Lniano, południowego-wschodu z gromadą Sierosław, od wschodu z gromadą Osie i gromadą Lipinki. Graniczą zachodnią stanowił powiat tucholski, a graniczą północną - starogardzki. Punkty krańcowe gromady stanowiły:

- na południu - cypel lasu graniczący z Nadleśnictwem Wierzchlas
- na północy - las wchodzący w skład Nadleśnictwa Sarnia Góra
- na wschodzie - las nad Wdą należący do leśnictwa Stara Rzeka
- na zachodzie - cypel lasu należący do leśnictwa Zacisze.

Długość linii granicznej wynosiła około 86 kilometrów, w tym długość granic sztucznych 83 kilometry, a naturalnej, którą stanowiła rzeka Wda - około 3 kilometrów. Ogólna powierzchnia gromady wieś wynosiła 11570 ha, czyli 115,7 km².

Gromadę podzielono na następujące wsie:

- wieś - 996 ha, czyli 9,96 km²
- Stara Rzeka - 162 ha, czyli 1,62 km²
- Tleń - 148 ha, czyli 1,48 km²
- Wierzchy - 455 ha, czyli 4,55 km²
- Pruskie - 285 ha, czyli 2,85 km²

Pozostałą powierzchnię zajmowały lasy wchodzące w skład nadleśnictwa Szarata i Sarnia Góra. Średnia gęstość zaludnienia w gromadzie (dane z 1963 roku) wynosiła 8 osób na 1 km²

- wieś - 46 osób na 1 km²
- Stara Rzeka - 82 osoby na 1 km²
- Tleń - 171 osoby na 1 km²
- Wierzchy - 66 osób na 1 km²
- Pruskie - 76 osób na 1 km²

Z powyższego zestawienia wynika, że największą gęstość zaludnienia w owych czasach miała miejscowość Tleń. Było tam mało gospodarstw ze względu na brak ziemi, a ludność wyjeżdżała do pracy poza teren wioski.

Obecnie Tleń jest wsią sołectwem, położoną malowniczo w dolinie Wdy przy ujściu do Prusiny. Jest znanym ośrodkiem letniskowym i wczasowym. Rozwinęła się z osady powstałej przy starym, istniejącym już w 1415 roku młynie na Prusinie. Pierwsze ośrodki wczasowe powstały tu na początku XX wieku.

Najmniejszą gęstość zaludnienia posiadała wieś. W tym czasie była to wieś chłopska a głównym zajęciem miejscowej ludności było rolnictwo. W porównaniu z innymi gromadami powiatu wieckiego w tej gromadzie występowała mała gęstość zaludnienia. O takiej sytuacji zdecydowały w dużym stopniu warunki naturalne jak i rozwój gospodarczy gromady.

Na jej terenie istniały 3 szkoły podstawowe: wieś, Wierzchy i Stara Rzeka. Dzieci z Tlenia i Pruskich dochodziły do szkoły w Wierzchach.

Szkoły w Wierzchach i wieśku były szkołami siedmioklasowymi o 4 nauczycielach, natomiast w Starej Rzece była szkoła niepełna o 1 nauczycielu, realizująca program klas

siedmiu.

Szkoła w Tleńsku powstała w 1825 roku- z chwilą uwłaszczenia chłopów. Budynek jej był drewniany- pamiątką go najstarszy mieszkaniec wsi pan Jan Dępek, urodzony 14 października 1869 roku. Na miejscu starej szkoły wybudowano w roku 1893 nową, murowaną z cegły i krytą dachem. Budynek szkoły istnieje do dzisiaj.

W latach sześćdziesiątych mieściły się w nim 3 sale lekcyjne oraz mieszkanie kierownika. Czwarą salą lekcyjną znajdowała się w domu prywatnym.

Szkoły w Wierzchach i Starej Rzece są również murowane i pokryte dachem. W szkole w Wierzchach były 4 klasy, mieszkanie kierownika oraz 3 jednoizbowe mieszkania dla nauczycieli. Obsada nauczycieli w poszczególnych latach kształtowała się następująco:

1952-53	1955-56	1959-60	1963-64	1966-67
2	4	4	4	6

Wierzchy 2 4 5 4 6

Stara Rzeka 1 1 1 1 1

Ilość uczniów od 1945/46 roku we wszystkich szkołach stale wzrasta, co ilustruje poniższe zestawienie:

1952-53	1955-56	1959-60	1963-64	1966-67
73	75	91	103	140

Wierzchy 79 82 98 104 152

Stara Rzeka 9 10 17 26 31

Z przedstawionych danych wynika, że rozwój szkolnictwa na terenie gromady nastąpił w związku z reformą szkolnictwa.

Na terenie gromady funkcjonowały też biblioteki szkolne oraz punkty biblioteczne, z których korzystali dzieci i dorośli. Ilość tomów w bibliotekach szkolnych kształtowała się następująco:

1952-53	1955-56	1959-60	1963-64	1966-67
330	800	1072	1150	1350

Wierzchy 410 790 1100 1240 1400

Stara Rzeka 412 516 749 863 1000

W punktach bibliotecznych w latach sześćdziesiątych ilość tomów nie była stała z powodu przeprowadzanej wymiany. Zwiększała się natomiast w bibliotekach szkolnych i w punktach bibliotecznych. Wzrastała liczba czytelników. W latach 1959/60 z bibliotek szkolnych korzystało około 80-85% dzieci, w latach 1963/64 już około 95%

Gorzej przedstawiało się życie towarzyskie w gromadzie. Brak świetlic, w których młodzież mogłaby spędzać wolny czas. Nie było stałego kina, a tak zwane kino objazdowe było rzadkością. Przez cały rok czynna była gospoda w Tleniu, a w okresie sezonu wczasowego prywatna kawiarenka.

Przez teren gromady prowadziła linia kolejowa Laskowice- Czersk długości 6 kilometrów obejmująca miejscowości Tleńsk i Tleńsk, które pobudowano w latach 1906- 1907.

W latach 1963-1967 w ciągu doby kursowało tu 10 pociągów. Były to pociągi motorowe oraz 2 towarowe- te ostatnie przewoziły przede wszystkim drewno, ładowane na poszczególnych stacjach. Ciepłe drewno dostarczano do kopalni. Oprócz wyżej wymienionego przewożono też drewno budowlane, papierki oraz drobnicę. W ciągu miesiąca ładowano przeciętnie 35-40 wagonów drewna. Stacje kolejowe Tleńsk oraz Tleńsk były stacjami osobowo- bagażowo- towarowymi, obsługiwany przez sześciu kolejarzy, których obowiązkiem była sprzedaż biletów jednorazowych oraz miesięcznych, przyjmowanie i wysyłanie przesyłek towarowo- bagażowych.

Na stacji kolejowej Tleńsk w latach 1960-1963 sprzedanych zostało 98800 sztuk biletów jednorazowych, z czego na poszczególne lata przypada:

* 1960	-	25050	sztuk
* 1961	-	25560	sztuk
* 1962	-	26740	sztuk
* 1963	-	21450	sztuk

Z danych wynika, że w roku 1963 było najmniej osób korzystających z usług kolei. Jest to wynikiem tego, że od lipca 1963 roku zostało wprowadzone połączenie autobusowe z miejscowościami, do których uprzednio dojeżdżano tylko pociągiem. Przystanek autobusowy został umieszczony w centrum wsi. Tleńsk był w owych czasach ostatnim przystankiem, do którego przyjeżdżał autobus ze wsi- jeden w godzinach rannych, a drugi popołudniowych. W tym czasie do Tlenia ze wsi przyjeżdżało ich pięć. Połączenie autobusowe Tleńsk ze wsią było wielkim udogodnieniem dla tutejszych

mieszkańców. Było ono możliwe z chwilą oddania do użytku szosy na odcinku 1 kilometra, łączącej kubitki z dziesnym Nadleśnictwem Państwowym Szarata.

Drogi bite na terenie gromady kubitki nie były najlepsze. Należały do nich tak zwane "kocie by", zajmujące około 10 kilometrów. Natomiast droga asfaltowa prowadziła z kubitka przez Tleńdo Lniana, omijając w odległości 300 metrów Wierzchy. Druga szosa biegła od Nadleśnictwa Szarata do traktu napoleońskiego. Pozostałe drogi, łącznie w owych czasach poszczególne wsie oraz zabudowania - to drogi polne.

Na terenie gromady znajdowały się dwie placówki pocztowo-telekomunikacyjne, mieszczące się w kubitku i Tleniu. Pocztów kubitku obsługiwało czterech pracowników, natomiast w Tleniu - dwóch. Do rejonu pocztowego kubitki należały następujące miejscowości: kubitki, Stara Rzeka, Pruskie, Zazdroć, Łęski Piec, Trzebciny; do Tlenia - Tleń i Wierzchy.

Obecnie, na początku XXI wieku, kubitki nie posiada - niestety - takiej rangi jak w okresie funkcjonowania gromady.

Kolejno likwidowano poszczególne instytucje: pocztową stację a w 2001 roku obniżono stopień organizacyjny miejscowej szkoły podstawowej.

ROZDZIAŁ III

Dzieje Ochotniczej Straży Pożarnej w kubitku

Na terenie kubitka działa najstarsza w gminie jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej. Jej powstanie datuje się na 1905 rok [14]. Wówczas mieszkańcy wsi Marcin Guzowski przyjął na stan różną pompę strażacką, przekazaną ze straży wojewódzkiej. W tym czasie miejscowa jednostka nie miała jeszcze stałych członków, nie było więc dobrze zorganizowanej sekcji bojowej. Zaangażowanie wiejskiej społeczności przyczyniło się do zbudowania z desek pierwszej remizy w miejscu, w którym obecnie znajduje się boisko sportowe. W roku 1923 ukończono budowę niewielkiego murowanego budynku, który znajdował się w miejscu obecnej remizy. Ten skromny budynek przetrwał dwudziestolecie międzywojenne, a w czasie okupacji służył jako areszt przejściowy nazywany przez miejscowych "kubitki".



W końcu lat dwudziestych wspomniany wyżej Marcin Guzowski przekazał funkcję prezesa swojemu synowi, dziesnemu sołtysowi Józefowi Guzowi (nazwisko Guzowski zostało zmienione), który pełnił ją do 1936 roku. Wtedy prezesem został Józef Rytlewski pełniący tę godność do wybuchu II wojny światowej. W roku 1933 pojawia się też funkcja naczelnika, którym zostaje Bernard Tyborski. Pierwszymi członkami straży są: Józef Czubak, Jan Zakrzewski, Jan Kniter, Wiktor Guz, Mieczysław Sendega, Władysław Drózkowski. W tych czasach strażacy wielokrotnie wyjeżdżali do pożarów. Największy przyszedł im gasiw 1929 roku, gdy ponownie okoliczne Nadleśnictwo Sarnia Głoga. Przy opanowaniu żywiołu pomagali kubitkowie, a pompa różna pracowała bez chwili przerwy. Drużyna strażacka nie była wtedy jeszcze zorganizowana, więc akcja trwała dwa dni. Spłonęła wtedy ponad połowa dachu.

W czasie II wojny światowej funkcję prezesa a zarazem naczelnika pełnił Niemiec Ewelt. Niestety - ten okres, tak tragiczny dla całego kraju, jest w działalności miejscowej straży "białą plamą". W 1947 roku zwołano zebranie sprawozdawczo-wyborcze, prezesem wybrano Józefa Łpicę a naczelnikiem został Józef Czubak. Po śmierci Józefa Łpicy funkcję prezesa objął Leon Chilewski, a naczelnika Józef Ligman. W 1956 roku z inicjatywy Czubaka i Ligmana siedziba straży pożarnej zostaje przeniesiona z drewnianej szopy do nowej "kubitki". W 1959 roku OSP otrzymuje spalinową motopompę "Olimpia" o wydajności 400l/min. Wyszła ona pompa

różna schowana jest wiód do lamusa. W rok póiej strażacy otrzymali przyczepkóbojowó z przystosowanym zaczepem do ciógnika oraz do powoóenia koói. W zwiódku z tym wyznaczono posiadaczy koni, a póiej ciógnikó, któzy- w razie potrzeby- byli zobowiózani zgóosiósiódo dyspozycji strażey.</p> <p>W 1973 roku naczelnikiem OSP w óóóku zostaó Jerzy Winowiecki.</p> <p>W 1980 roku OSP w óóóku obchodzió 45-lecie istnienia. Jednostka otrzymaó z Warszawy dyplom ?za dziaóalnoóó dla dobra spoóeczeówa PRL?. W jubileuszowych uroczystóciach wzió udział przedstawiciele Zawodowej Rejonowej Strażey Poóarnej w Tucholi, wóadze gminne z Osia.</p> <p>W nastónym roku miejscowi strażacy podejmujó decyzjóo wybudowaniu nowej strażnicy. Trudno jednakóe uzyskaódecyzjóo zatwierdzeniu tego projektu. Z pomocó przyszedó wóczas Czóonek Wojewózkiej Komisji Rewizyjnej Tadeusz Andrykowski, któego zaangaóowanie przyniosóo oczekiwane rezultaty. Wiosnó przystópio do pracy: zrobiono pomiary, wytyczono dziaókópod nowó budowó W 1984 roku pomimo szeregu trudnoóci materiaóowych i wykonawczych strażnica, skóadajóca sió z dwóh garaóy, ówietlicy i nieduóego zaplecza, byó gotowa. Przy jej budowie bardzo zaangaóowany byó Jerzy Winowiecki- naczelnik jednostki, któy przepracowaó 1028 godzin. Ponadto na wyróienie zasóuóyli: Jóef Brucki, Walter Gula, Henryk Narloch i Jan Szweda. 29 wrzeónia 1984 roku odbyóo sióuroczyste przekazanie do uóytku budynku. Prezes Zwiódku Wojewózkiego Jerzy Topolóki udekorowaó Jóefa Ligmana, Wiktora Guza i Wóadysóawa Dróókowskiego zóotymi medalami ?za zasóugi dla poóarnictwa?. Komendant wojewózki Strażey Poóarnej przekazaó naczelnikowi kluczyki do samochodu GLM óuk A15, a komendant rejonowy- motopompó z kompletnym wyposaóeniem.</p> <p>W czasie budowy nie zapomniano o dziaóalnoóci podstawowej. Strażacy nie zaniedbali óadnej okazji, by podnieóóstan wyszkolenia bojowego.</p> <p>W gminnych zawodach sportowo- poóarniczych w 1981 roku w Lnianie jednostka odniosóa zwyciótwo w swojej grupie M 400. W nastónym roku startowaóa w II rejonowych zawodach w Piastoszynie, ale juó w grupie M 800. Bezóónie wykonaóa zadanie, niewiele ustóujóo bardziej doówiadczyom.</p> <p>W dziaóalnoóci szkoleniowej nie zapomniano o móódzieóy, a szczegónie dziewczóach. W zawodach gminnych w maju 1984 roku w óliwicach wzió udział nie tylko druóyna starsza, któa zajó 3 miejsce, ale rónieó druóyna móódzieóowa.</p> <p>W nocy z 15 na 16 wrzeónia 1985 roku strażacy bioró udział w gaszeniu poóaru piórowego domu mieszkalnego w Szaróacie. Budynek staó w ogniu, póonó poddasze, drewniane schody i dach. Rozgrzany eternit póaó i rozpryskiwaó siópo okolicy. Przytomna akcja miejscowych strážakó, ich ofiarna sóuóba, póówiecenie uratowaóy óycie pogróóonym we ónie mieszkaóom domu.</p> <p>W 1987 roku, podczas zebrania sprawozdawczo- wyborczego, narodzióa siówóró strážakó myóó, by miejscowa jednostka miaóa wóasny sztandar. 28 lipca zóóóono zamóienie. Sztandar rónieó haftowany, to drogocenna rzecz o znacznej wartoóci materialnej. Fundatorami sztandaru byli m.in. Rada Sóóecka, wojewózka i Rejonowa Straż Poóarna, przedsióiorstwa, organizacje, miejscowa spoóecznoóó i czóonkowie strážey. Sztandar zostaó odebrany w maju 1988 roku, uroczýócie póówióony i sóuóy OSP oraz mieszkaóom wsi do dzisiaj, towarzyszcó m.in. uroczystym procesjom Bóóego Ciaóa.</p> <p>Koniec lat osiemdziesiótych w dziaóalnoóci OSP w óóóku zostaó przypieczóowany licznymi sukcesami, któe osiógnóci najmóódsi strážacy. W Turnieju Wiedzy Poóarniczej pod nazwó ?Móódzieó zapobiega poóarom? Krzysztof Gula zajóó I miejsce na szczeblu gminnym, a dziói wspaniaóemu wynikowi w zawodach rejonowych zakwalifikowaó siódo turnieju wojewózkiego, w któym uplasowaó sióostatecznie na sióóym miejscu.</p> <p>Podczas uroczystóci 90-lecia istnienia OSP w óóóku

następujący drzewie zostali odznaczeni złotymi i brązowymi medalami za zasługi dla polskiego społeczeństwa: Jerzy Spychalski, Jerzy Krupa, Stanisław Krupa, Walter Gula i Lesław Drózkowski.

ROZDZIAŁ IV

Szkoła Podstawowa w miejscowości w latach 1946-2000

Według danych zebranych w pracy dyplomowej pt. "Charakterystyka geograficzno-gospodarcza gromady miejscowości na tle powiatu wieckiego" - Toruń 1964, autorstwa Krystyny Kater, Szkoła Podstawowa w miejscowości powstała w 1825 roku. Początkowo budynek szkolny był drewniany, a od 1883 - murowany. Szkoła murowana powstała w miejscu dawnej szkoły drewnianej. Na podstawie ustnych przekazów ustalono, że szkoła funkcjonuje nieprzerwanie od wspomnianego roku 1825 roku do dzisiaj. W wyniku zniszczenia wszelkich akt z lat 1825- 1946 powstała w jej dziejach ogromna luka. Okres po 1947 roku opisany jest w skromnej kronice, a jej autorami kolejno byli:

Konrad Zalewski - od 1946 - 1948

Janina Zarzycka - od 1948- 1954

Bernard Wierski - od 1954- 1964

Paweł Kater - od 1964- 2001

 W roku 1947 do Publicznej Szkoły Powszechnej w miejscowości uczęszczało 63 uczniów, realizujących naukę w czterech klasach programowych. W ciągu dwóch lat przebadano uczniów i u 15 stwierdzono objawy choroby psychicznej. W tym samym czasie, oprócz zajęć dydaktycznych, organizowano liczne akcje społeczne m.in. z okazji Dnia Lasu uczniowie brali czynny udział w sadzeniu drzewek przy szosie Szarata- Tle. Rozpoczęcie roku szkolnego, jak i zakończenie w wspomnianych latach, poprzedzone były nabożeństwem szkolnym w kościele w miejscowości. Przeprowadzono także zbiórki pieniędzy na mapę Polski, którą zakupiono 10 listopada 1947 roku.

W roku szkolnym 1948/49 nastąpiła reorganizacja szkoły- utworzono pięć oddziałów. Kierowniczką szkoły mianowano Janinę Zarzycką, nauczycielką z miejscowości. Tym samym w szkole pracowało dwóch nauczycieli. W myśl rozporządzenia Ministerstwa Oświaty zaopatrzone dzieci w podręczniki szkolne. W tym samym roku szkoła była wizytowana przez inspektora szkolnego pana Klubińskiego. W szkole organizowano liczne akademie, związane z aktualnymi rocznicami m.in. 7 listopada 1948 roku odbyła się pogadanka na temat Wielkiej Rewolucji Październikowej, 15 grudnia 1948 roku uczczono Kongres Zjednoczeniowy Partii Robotniczych, a 21 stycznia 1949 odbyła się pogadanka na temat 25- tej rocznicy śmierci Lenina. 6 marca 1949 roku urządzono akademię czci Adama Mickiewicza, na której złożyły się informacje o życiu i twórczości poety, recytacje fragmentów "Pana Tadeusza", deklamacje ballad: "Powrót taty", "Trzech Budrysów". Z okazji dnia 1 Maja szkoła udekorowana zielonymi i chorągiewkami a dzieci brały udział w defiladzie, która odbyła się w pobliskim Osiu.

3 lutego 1949 roku Konrad Zalewski został przeniesiony do Publicznej Szkoły Powszechnej we Wierzchach.

W czerwcu 1949 roku przeprowadzono egzamin pisemny i ustny z języka polskiego i matematyki dla uczniów klasy piątej. Poddał się mu 15- stu uczniów, jeden egzaminu nie złożył. We wrześniu 1949 roku utworzono nowy oddział. Lata 1949-1954 to okres ożywionej działalności kulturalnej społeczno-szkolnej. 3 listopada 1949 roku założono drużynę ZHP, której Koło Towarzystwa Przyjaciół miłośników, a w grudniu Towarzystwo Przyjaciółni Polsko-Radzieckiej.

Organizowano wieczorki drużyny harcerskiej, na których deklamowano wiersze, śpiewano, tańczono krakowiaka. Dochód z jednego z takich wieczorów w październiku 1950 roku wyniósł 2687 złotych. Pieniądze te zostały przeznaczone na wycieczki harcerzy

do Bydgoszczy. Oprócz tego dzieci uczestniczyły rokrocznie w wycieczkach pieszych do Tlenia.

Na odnotowanie zasługuje również fakt, że w 1951 roku uczennica VI klasy Janina Chabowska otrzymała stypendium, fundowane przez Wydział Oświaty Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Górze w kwocie 54 złotych.

Kolejną reorganizacją szkoły przyniósł rok szkolny 1953/54, w którym utworzono siemna klas. W związku z powyższym zatrudniono drugą nauczycielkę panią Marię Kosińską.

Pani Janina Zarzycka z dniem 1 września 1954 roku przeszła w stan spoczynku, przekazując mienie szkoły panu Bernardowi Wierskiemu, dotychczasowemu kierownikowi szkoły w Glinkach w powiecie bydgoskim, który na własną prośbę został przeniesiony do Górek. Sprawował on funkcję kierownika placówki do 1964- zmarł 9 listopada 1964 roku.

W latach 1954-1964 praców w szkole podejmowali kolejno: Gertruda Szadłowska, absolwentka Liceum Pedagogicznego w Tucholi, Stefania Baczyńska, Janina Trepkowska, Ireneusz Dobecki- absolwent Liceum Ogólnokształcącego w Górze, Klara Urbanska, Halina Komorowska, Bożena Jeleniewska, Halina Korczak- absolwentka Liceum Pedagogicznego w Chełmnie.

W tym okresie duży aktywność wykazywał Komitet Rodzicielski, odbywały się regularne spotkania przedstawicieli rodziców, zebrania sprawozdawczo- wyborcze. Często organizowano choinki noworoczne i przekazywano pieniądze na zakup podarków dla dzieci. Jedną z takich uroczystości odbyła się 1 stycznia 1955 roku. Komitet Rodzicielski przekazał wówczas kwotę 700 złotych, za którą zakupiono prezenty noworoczne. W tym samym czasie zostały zakupione i zamocowane w klasach nowe tablice.

W okresie od września 1954 roku do maja 1955 przeprowadzono szereg drobnych remontów m.in. naprawiono cztery ogrodzenia, pobudowano śmietnik, przygotowano pomieszczenia gospodarcze na opał dla szkoły a także uzyskano materiały na dalsze naprawy i oparkanie.

W okresie wakacyjnym przeprowadzono kapitalny remont dachu. Koszt przekroczył 15 tysięcy złotych. Wydatki pokryło Prezydium GRN z nadwyżki budżetowej Gromady z roku 1958.

W okresie ferii zimowych w 1963 roku pojawił się w szkole telewizor. Społecznie i masowo uczestniczyła w odbiorze audycji telewizyjnych. By przygotować szkołę do należytej realizacji programu, kierownictwo podjęło decyzję o urzędzeniu w jednej z klas gabinetu biologicznego. 15 stycznia 1963 roku gabinet był już wyposażony w specjalne szklane półki, szafę trzy akwaria i szereg doniczek.

Młodzież szkolna w latach 1954-64 brała udział w licznych akcjach i konkursach organizowanych przez różne instytucje. Regularnie uczestniczyła w konkursie "Kamień dziecku przyjacielem zwierząt?", plasując się na wysokich miejscach, np. w 1963 roku zajęła w skali województwa 10 miejsce wśród 564 szkół zgłoszonych do konkursu. Wojewódzka Rada Oświecka w nagrodę zaprosiła 10 najaktywniejszych uczniów na jednodniową wycieczkę do Torunia, podczas której obdarowano dzieci upominkami. Aktywnie uczestniczono także w akcji zalesiania, np. w okresie jesiennym 1961 roku uczniowie tutejszej szkoły zasadzili 33 tysiące drzewek sosnowych na haliznach porolonych, a w okresie wiosennym 1962- 21 tysięcy drzewek.

Pisząc o latach 1954-1964 należy pamiętać o smutnych wydarzeniach. Z kołem września 1957 roku dotarła do Polski epidemia grypy azjatyckiej. Nie ominęła Górek. Na początku listopada liczba chorych dzieci wynosiła około 30%. Na skutek tej choroby zmarł Wiesław Choroś- uczeń VI klasy. Dziecko zachorowało w piątek w godzinach wieczornych, a w niedzielę w nocy ok. godziny drugiej- zmarło. W pogrzebie, który odbył się 6 listopada 1957 roku brały udział delegacje szkoły, klasy, przedstawiciele rodziców.

We wrześniu 1964 roku zachorował dotychczasowy kierownik szkoły Bernard Wierski, który wrócił- w listopadzie zmarł. Pogrzeb odbył się w Bydgoszczy.

W tym samym roku, z dniem 1 września praców

charakterze nauczycieli podjęli Krystyna i Paweł Kater. Oboje ukończyli Zaoczne Studium Nauczycielskie w Toruniu. Dzięki temu liczba nauczycieli wzrosła do 5. Paweł Kater został nowym kierownikiem szkoły.

1 czerwca 1965 roku uroczystość obchodzonego Międzynarodowego Dzień Dziecka. Dzieci poczętowano śniadaniem, następnie na placu zabaw odbyły się zawody. Zwycięzcom Komitet Rodzicielski ufundował drobne upominki. Na szkolne obchody zaproszono również młodzież pozaszkolną i rodziców. W związku z zatrudnieniem nowego nauczyciela konieczności stało się zorganizowanie kolejnej izby lekcyjnej. Urządzono ją po adaptacji z mieszkania znajdującego się w budynku szkolnym. W czasie wakacji dzięki pomocy Wydziału Oświaty, Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej i miejscowej ludności ogrodzono budynek szkolny.

Lata sześćdziesiąte to ożywiona działalność pozaszkolną młodzieży, która zdobyła liczne wyróżnienia i nagrody m.in. aparat fotograficzny, zestawy książek w konkursie organizowanym przez tygodnik "Wierny".

Rok szkolny 1966/67 jest pierwszym, w którym w wyniku reformy szkolnictwa podstawowego utworzono jedną klasę. Pierwszą klasą w szkole liczyło 11 uczniów, natomiast pierwszymi jej absolwentami byli:

- * Barbara Brucka
- * Danuta Chabowska
- * Stanisław Piasek
- * Jan Karpus
- * Piotr Walter

Wszyscy wymienieni absolwenci zostali przyjęci do szkół zawodowych i średnich.

W tym samym czasie przeprowadzono kolejny remont szkoły. Wymalowano klasy, przeprowadzono remont dachu i pieców w klasach, a także przebudowano i odremontowano ogrodzenie szkoły. Nauczyciele tutejszej szkoły: Maria Sprada, Maria Chabowska i Wacław Buza w okresie wakacji podnosili swoje kwalifikacje zawodowe w Studium Nauczycielskim. W listopadzie 1968 roku odbyła się w szkole konferencja rejonowa nauczycieli rejonu Osie. Brało w niej udział 40 nauczycieli. Głównym jej tematem było: "Zagadnienia ideowo-wychowawcze w materiałach na V Zjazd PZPR".

W lutym 1971 roku w szkole obchodzono uroczystość jubileusz 25-lecia pracy nauczycielskiej Janiny Trepkowskiej, która w tutejszej szkole pracowała od 1956 roku.

W wrześniu 1971 roku wprowadzono zmiany organizacyjne w szkole - rok podzielono na 3 okresy. 28 lutego 1972 roku kierownik szkoły Paweł Kater zdał egzamin dyplomowy na Uniwersytecie Gdańskim, uzyskując tym samym wykształcenie wyższe.

W roku szkolnym 1972/73 została ustalona reorganizacja szkół gminnych oraz powołano gminnych dyrektorów szkół. Szkoła Podstawowa w Osie podlega Zbiorczej Szkole Gminnej w Osie.

Z okazji Dnia Nauczyciela w 1974 roku Janina Trepkowska została odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi a Krystyna Kater - złotą odznaką ZNP. Wyżej wymieniona J. Trepkowska z końcem roku szkolnego 1976/77 przeszła na emeryturę.

Od początku lat siedemdziesiątych systematycznie malała liczba uczniów. Dla porównania w roku 1968/69 było ich 129 a w 1976/77 tylko 67. W związku z tym faktem nauka odbywała się w klasach łączonych: I+II, III+IV, V+VI, VII+VIII.

W okresie wakacyjnym w 1978 roku przeprowadzono kapitalny remont szkoły, którego koszt wyniósł 365.000 złotych.

Należy też odnotować że w tym samym roku Krystyna Kater zdała egzamin kwalifikacyjny z geografii, rónorzony Wyższym studium Zawodowym. Pozostali nauczyciele zatrudnieni w szkole systematycznie podnosili kwalifikacje. Paweł Kater ukończył studia II stopnia i uzyskał tytuł magistra matematyki, Maria Sprada - magistra techniki.

W latach osiemdziesiątych w szkole odbywały się praktyki uczenice - Halina Trepkowska, Maria Karpus, Barbara Brucka, Katarzyna Słupińska. W pobliskim budynku, należącym do Gminnej Spółdzielni w Osie, wynajęto pomieszczenie, które przeznaczono na salę gimnastyczną. Po remoncie, adaptacji i wyposażeniu w odpowiedni sprzęt sportowy - młodzież zyskała kolejne pomieszczenie

niezbędne do ćwiczeń sportowych, gdy aura była niesprzyjająca.

W celu poprawy warunków lokalowych podjęto prace adaptacyjne w części budynku gospodarczego, przekształcono go w salę dydaktyczną, w której umieszczono pracownię zajęć praktycznych.

Nauczyciele organizowali też dla młodzieży liczne wycieczki szkolne: do Warszawy, Torunia, Ciechocinka, Biskupina, Konika. Przy szkole działały także takie organizacje jak Klub Turystyczno-Krajoznawcze, Związek Harcerstwa Polskiego, Klub Plastyczny i Ekologiczny.

16 października 1990 roku został przekazany szkole budynek po byłej restauracji. Obiekt został odkupiony od GS w Osiu za 90 milionów złotych. Dzięki temu rozwiązano kłopoty lokalowe szkoły. Stopniowo uruchamiano poszczególne pomieszczenia: salę do katechezy, salę dla oddziału przedszkolnego, salę audiowizualną. Dzięki zaangażowaniu dyrektora, szkoła wzbogaciła się o komputery- urządzono kolejną salę dydaktyczną- wyposażenie komputerowe. W połowie lat dziewięćdziesiątych w tej szkole mieściła się jedyna na terenie gminy Osie pracownia komputerowa.



Etapowo, z własnych środków budżetowych, modernizowane były budynki szkolne. Założono centralne ogrzewanie, zmodernizowano sanitariaty, utwardzono boisko do piłki koszykowej i siatkowej. Pięć otoczenie szkoły- nowa elewacja, ogrodzenie, brama wjazdowa, a oba budynki szkolne połączono chodnikiem. Szkoła wzbogaciła się o nowe środki dydaktyczne: doposażono pracownię komputerową, zakupiono kserokopiarkę, encyklopedie, słowniki, lektury, zestaw kaset dydaktycznych. Na początku lat dziewięćdziesiątych stopniowo wprowadzono w szkole drugi- obok j. rosyjskiego- język obcy. Był to język angielski. W roku szkolnym 1998/99 po raz ostatni w klasie 6mej prowadzono obowiązkowy język rosyjski a język angielski był w tej klasie od 3 lat nadobowiązkowy. Szkoła pod rządami dyrektora Katera przeistoczyła się w nowoczesny placówkę z której dumne było miejscowe społeczeństwo. Jednocześnie Jego autorytet i postawa mobilizowały do podejmowania nowych wyzwań przez nauczycieli. W 1995 roku zatrudnionych tu było 9 nauczycieli. Wszyscy posiadali wyższe wykształcenie magisterskie, niektórzy w dalszym ciągu podnosili kwalifikacje na studiach podyplomowych, inni uzyskali I stopień specjalizacji.

Młodzież brała udział w licznych olimpiadach przedmiotowych. W 1993 roku uczennica tej szkoły Małgorzata Skwirowska została finalistką Wojewódzkiej Olimpiady Języka Polskiego, natomiast w 2000 roku inna uczennica- Alicja Kaczmarek zajęła V miejsce w kolejnej edycji wyżej wymienionej olimpiady, zostając jednocześnie jej laureatką.

27 lutego 2001 roku Rada Gminy w Osiu podjęła uchwałę o likwidacji Szkoły Podstawowej w Osieku z dniem 1 września 2001 roku. Obecnie w Osieku znajduje się Punkt Filialny, podlegający Szkole Podstawowej we Wierzchach, do którego uczęszczają dzieci z klas 0-III.

Zakończenie

Jak zaznaczę we wstępie, celem niniejszej pracy było ukazanie przynajmniej ogólnego zarysu dziejów Osieka ze zwróceniem uwagi na działalność społeczną miejscowej ludności. Utrudnieniem była skromna liczba źródeł i publikacji na temat Osieka. Oprócz istniejących publikacji naukowych i opracowań księgowych korzystam też z kronik: Ochotniczej Straży Pożarnej w Osieku i Szkoły w Osieku.



W pracy można

zauważyć przesłanki w latach lub kroki, fragmentaryczne wiadomości. Wynika to przede wszystkim z braku źródeł historycznych, koniecznych do odtworzenia dziejów miejscowości.

Dlatego też, pomimo braku, jakie praca zawiera, niniejszy zarys monograficzny może stać się skromnym przyczynkiem, wypełniającym lukę w historii wsi. Mam tę nadzieję, że przedstawione opracowanie będzie dowodem na to, że małe, zagubione w lasach miejscowości, mają bogatą i ciekawą historię.

Jak zasygnalizowałem we wstępie, praca ta jest pierwszą próbą opracowania dziejów miejscowości i dlatego może posłużyć za punkt wyjścia do bardziej szczegółowych badań.

<p style="text-align: center;" mce_style="text-align:

center;">Bibliografia</p><p>
</p> <p>1. Czaplewski K., ?Granice diecezji chełmińskiej i jej dekanat?. Toruń 1955.</p> <p>2. ?Dzieje wiecia nad Wisłą i jej regionu? pod red. K. Jasińskiego. t.1, Warszawa- Poznań Toruń 1979.</p> <p>3. "Gmina Osie. Informator turystyczny"</p> <p>4. Grzegorz M., ?Struktura administracyjna i własnościowa Pomorza Gdańskiego pod rządami Zakonu Krzyżackiego w latach 1309-1454?. Toruń 1987.</p> <p>5. Hoszowski S., ?Lustracja województwa pomorskiego 1565?, Gdańsk 1961.</p> <p>6. Kater K., ?Charakterystyka geograficzno-gospodarcza Gromady Łęka?, Toruń 1964.</p> <p>7. Kronika OSP w Łęce.</p> <p>8. Kronika szkoły.</p> <p>9. Odyniec W., ?Życie i obyczaje ludu pomorskiego w XVII i XVIII w., Gdynia 1966.</p> <p>10. Włóczyński A., ?Dzieje Łowic i okolic do roku 1772?, Łowice 1990.</p> <p>11. Zabrocki L., ?Gwara Bor Tucholskich?, Poznań 1938.</p> <p>
</p>

<p style="text-align: center;" mce_style="text-align: center;">Przypisy</p> <p>1. ?Gmina Osie. Informator turystyczny?.</p> <p>2. L. Zabrocki, ?Gwara Bor Tucholskich?, Poznań 1938, s.14-23.</p> <p>3. P. Czaplewski, ?Kasztelania Starogardzka czyli Zaborska?. RTNT: R:9, 1902, s.167.</p> <p>4. A. Włóczyński, ?Dzieje Łowic i okolic do roku 1772?, Łowice 1990, s.9.</p> <p>5. ?Dzieje wiecia nad Wisłą i jego regionu?, t.1, Warszawa- Poznań Toruń 1979, s.264.</p> <p>6. Ibidem, s.83.</p> <p>7. Ibidem, s.108.</p> <p>8. ?Lustracja województwa pomorskiego 1565 r.?, Gdańsk 1961, s.175.</p> <p>9. W. Odyniec, ?Życie i obyczaje ludu pomorskiego w XVII i XVIII w., Gdynia 1966, s.25.</p> <p>10. ?Lustracja województwa pomorskiego 1565 r.?, Gdańsk 1961, s.175.</p> <p>11. Ibidem, s.175.</p> <p>12. Ibidem, s.175.</p> <p>13. K. Kater, ?Charakterystyka geograficzno-gospodarcza Gromady Łęka, Toruń 1964, s.30.</p> <p>14. Kronika OSP Łęka.</p><p>
</p>